

Veliki in mali vrhovi

Nad Mangartskim sedlom

Zapadel je prvi sneg. Na južnih pobočjih so ga čez dan posrkala tla, nekaj malega ga je ostalo le še v osojah nad dva tisoč metrov. Severnik se je v sunkih zaganjal čez izpostavljeni rob in po dolgem vročem poletju me je prvič pošteno zazebló v prste. Pisani gorski vrtovi ostajajo le še spomin in visoko med skale so se zajedle s suho travo porasle zaplate. Množic, ki v poletnem času oblegajo sedlo, že dolgo ni več in celo vsega navajeni svizci so se poskrili v svoja varna zavetja.

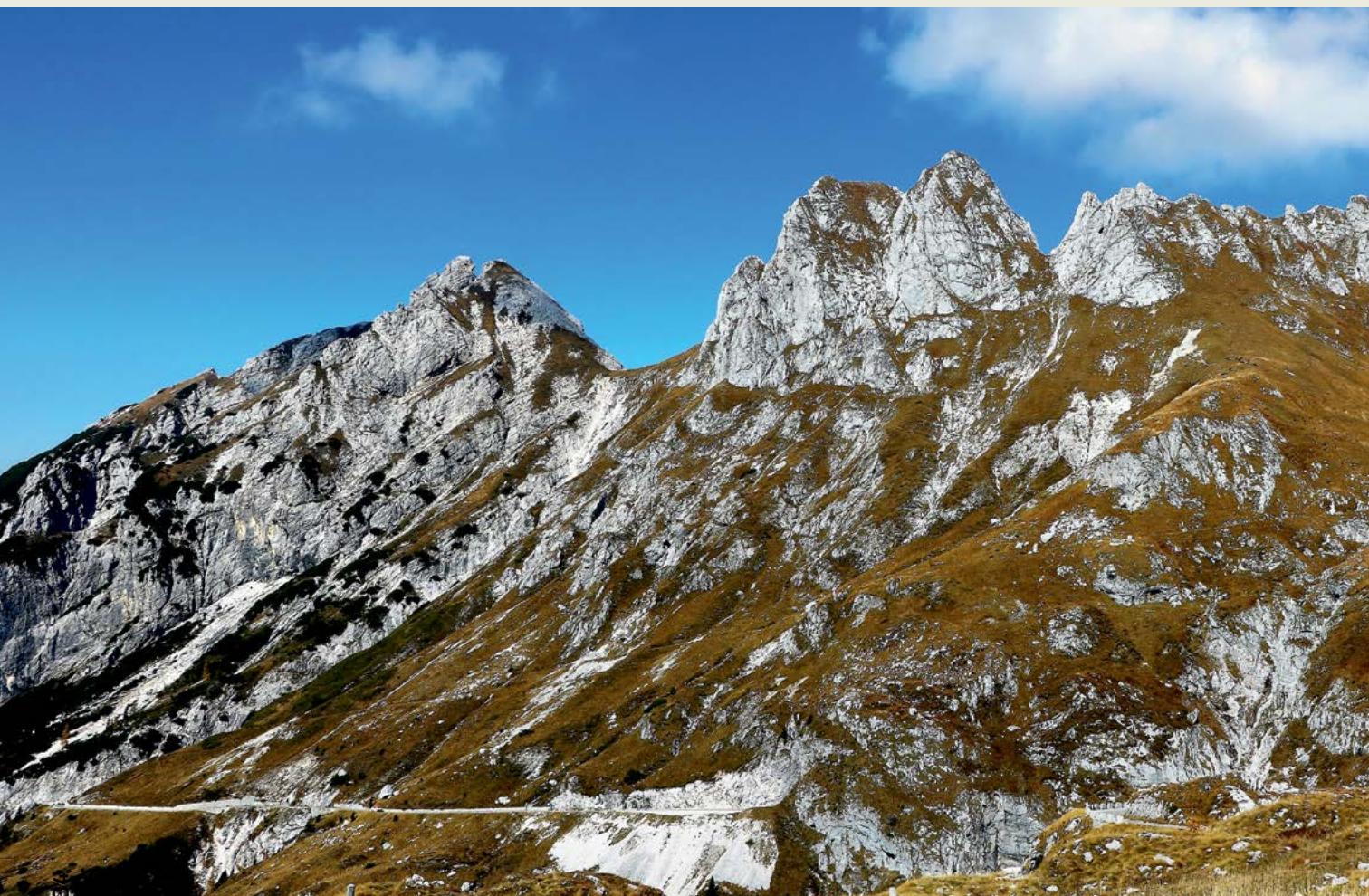
Mangartska skupina je gorska pregrada v Zahodnih Julijskih Alpah, po kateri poteka državna meja med Slovenijo in Italijo. Začne se na prelazu Predel in čez razgiban greben Malih špic doseže Mangartsko sedlo. Oster vzhodni greben, v katerem izstopa najvišji Veliki Mangart, se ob robu nad Mangartsko dolino spoji z grebenom Ponc.

Po vstopu v Evropsko unijo se je ozračje ob meji sprostito tudi v gorah. Visokogorska cesta, ki nas pripelje na Mangartsko sedlo, nam poleg najbolj obiskane Velika Mangarta, 2679 m, lajša dostope tudi na Male špice, Strmi nos, 2197 m, Rateški Mali Mangart,

2259 m, Rdečo skalo, 2094 m, in Mali vrh, 1992 m. Markiranih poti nanje s sedla ni, z naše strani je markirana le zelo zahtevna Slovenska pot, ki nas po skalni jugozahodni zarezi pripelje na Veliki Mangart. Glede na zahtevnost pristopa je z zgornje strani povsem "nedolžen" le s travo porasli Mali vrh, ki s svojo prepadno steno dodatno podpira južni rob sedla.

Mangart je eno redkih gnezdišč planinskega hudo urnika (*Apus melba*) in rastišče na geološko podlago vezanih botaničnih posebnosti, celotno območje pa nosi status naravne geološke vrednote državnega pomena.

*Razgiban greben
Malih špic/Cime
Verdi, kot ga vidimo z
Malega vrha.
Foto: Olga Kolenc*

Edinstven dostop na Mangartsko sedlo

Ko na cesti Strmec–Predel dosežemo novozgrajeni most, se vedno znova zavemo nepredvidljive sile narave. Spomin na plaz s prostornino 1,5 milijona m³, ki se je 15. novembra 2000 ob obilnem deževju utrgal na pobočju Stožja nad Mangartsko planino, nikakor ne more zbledeti. Rana v naravi se sicer počasi obrašča, ne more pa se zarasti v srcih ljudi, ki iz roda v rod naseljujejo to zdaj prizadeto območje.

Za mostom je odcep na razmeroma ozko, dvanajst kilometrov dolgo visokogorsko cesto. Začne se na nadmorski višini 1090 metrov in se v obliki pentlje konča na višini 2055 metrov. Od tu pa do 2072 metrov visokega Mangartskega sedla je le še kratek sprehod. Med vožnjo se nam odpira pogled proti Zahodnim Julijskim Alpam, na Kaninsko pogorje ter najbolj opazna Rombon in Jerebico. Najvišje speljana cesta pri nas velja za edinstven primer tako v Julijskih Alpah kot v drugih gorstvih Balkana. Na njej je danes položen asfalt, zgradilo pa jo je petsto italijanskih vojakov leta 1938 v samo osmih mesecih. Cesta zahteven gorski teren premaga v številnih ostrih zavojih in s predori, vsekanimi v živo skalo. Viri navajajo, da je na tej trasi že v 16. stoletju obstajala kolovozna pot, zahtevna gradnja ceste v strateške namene pa ni zahtevala hujših nesreč.

Danes v vremensko ugodnih konicah cesto prevozi tudi do petsto vozil na dan, lani so našteali tudi več kot

osem tisoč kolesarjev. Leta 2012 je na območju pod Rdečo skalo zgrmel skalni podor, zato za zadnjih treh kilometrih ostaja uradno zaprta tako za motorna vozila kot tudi za pešce. Da obstaja velika nevarnost dodatnih podorov, opazimo že na prvi pogled.

V spremembah in dopolnitvah zakona o Triglavskem narodnem parku (<http://imss.dz-rs.si>) v zvezi z obstoječim problemom najdemo tudi naslednje podatke: "Leta 2012 se je pod Rdečo skalo na državno cesto RT-902, odsek Strmec–Mangart, sprožil večji skalni podor. Pripravljeno je bilo Inženirsko-geološko poročilo o pregledu kritičnega območja pod Rdečo skalo na cesti RT-902 na Mangartsko sedlo (št. 001/2017), ki ugotavlja, da sanacija ogroženega dela ceste tako s finančnega kot tehničnega vidika ni smiselna, ter kot rešitev predlaga razširitev obstoječe ceste do planinske kočice in gradnjo nove ceste v dolžini do 300 m do priključka na obstoječo cesto."

Travnik/Strmi nos

Zrla sem vzdolž razbitih čeri, ki se na severni strani zajedajo v Mangartsko sedlo, in bila sem kot tat, ki si z lahkoto prisvaja dobrine. Brez muke preseči dva tisoč metrov nadmorske višine, najbolj zagnanim planincem občasno vzbudi slabo vest. S kolegico Irmo in psičko Sissy smo se povzpele na sedlo Čez Travnik, 2197 m, ki leži pod Rateškim Malim Mangartom, in čez krajše travnato sleme do mejnega kamna 5/10. Pred nami se v pravem pomenu besede pojavi Strmi nos, ki kot izrastek moli iz skalne pregrade.

Zlezle smo na skrajno konico tega nosa, ki je hkrati tudi točka z izjemnim razgledom. Sonce, ki je pravkar preseglo vzhodni greben, je z mehko svetlobo drselo čez severne senčne globeli. Mangartska dolina, ki se odpira globoko pod nami, se konča pod mogočno Mangartsko steno. Na vzhodni strani jo objema veriga Ponc, na zahodni strani pa greben z Bukovnikom, 2076 m, in Poldnikom, 2036 m. Dolino krasita dve Mangartski ali Belopeški jezeri/Laghi di Fusine, imenovani tudi Fužinski ali Klanški. Nad Ziljsko dolino, zakrito z jutranjo meglo, se dviga Dobrač, za njim pa se je v tem jutru zarisal le nežen obris avstrijskih gora. Vzvalovanih vznožij vrhov nad dolino se je dotaknila jesen. V toplih barvnih odtenkih listavcev so bili najopaznejši macesni. Njihove še popolnoma zelene krošnje v dolinah so se na pobočjih gora že barvale rumeno. S pogledom sem drsela čez veličastno Mangartsko ostenje, ki je bilo zavito v tišino in hlad. Globoko pod nami se izpod melišč raztezajo beli pešчени jeziki. Kako izpostavljena je oblegana Italijanska pot, ki poteka nad Mangartsko steno, se vidi šele iz te perspektive.

Proti jugozahodu povsem samostojno izstopa greben Malih špic, ki se severovzhodno konča s piramidasto steno. Za njimi se dvigajo Viš in Montaž ter obsežno Kaninsko pogorje. Mangartsko sedlo na skrajnem robu kaže nove čeri, kjer je v razgibanih skladih zapisana geološka preteklost. Gorskega cvetja ni več, a lepota narave se z letnimi časi le preobraža. Nizke suhe

Skrajni severovzhodni
vrh Malih špic
Foto: Olga Kolenc

trave, ki valovijo vzdolž sedla, čakajo sneg, ki bo dokončno utišal njihova hrepenenja. V odboju svetlob, ki imajo v tem času krajši domet, so se tudi vrhovi nad nami komaj opazno obarvali v mehke paste.

Male špice/Cime Verdi

S Strmega nosu smo se spustile do roba škrbine Čez jezik (tudi Klanška Škrbina), kjer se skozi divjo krnico Plazje nad Mangartsko planino priključi markirana pot. V jutranjih sencah komaj opazni jezери v daljavi sta končno našli pravo modrino. Nad nami se dviga oster greben Malih špic, ki se z globoko zajedo deli na vzhodni in zahodni del. Vzdolž raza, ki poteka proti Predelu, naštejemo osem približno enako visokih vrhov z najvišjo Visoko špico/Cima Alta di Valromana, 2159 m. Na zahtevni prečni poti se lahko brez ustrezne opreme in znanja povzpnejo le na zelo razgleden skrajni severovzhodni vrh.

Odločili sva se, da gremo z višine pogledat, kaj se dogaja v Remšendolski dolini. Obenem sva se želeli povzpeti na ta navadnim smrtnikom še dosegljivi špičak. V popolni tišini ta dan ni odmevalo petje kladiv, rožljanje vponk, le pod našimi mehкими stopi je komaj slišno drsel skalni drob. Skale in grušč, ki izpod grebena vsepovprek iščejo pot do dolin, brišejo komaj opazno cikcakasto stezo. Še zadnje rastline, združene v manjše zaplate, se v bitki za prst vztrajno oklepajo tal. Z obratne strani kot jutraj zdaj opazujemo ostre zajede, ki so iz te perspektive še globlje zarežane v Mangartsko sedlo. Navpična severovzhodna stena Malih špic, ki tik ob naši potki raste nekje iz globin, se z ostrino žage v loku obrne na sever.

Poznojesensko sonce nam je v okončine pognalo nekaj dodatne krvi. Strmina pod robom je naraščala, sledilo je le še nekaj komaj opaznih prečnih za-vojev in že je bil pred nami greben. Na drugi strani

pregrade globoko pod nami sameva Remšendolska dolina. Vzdolž razčlenjenih gorskih grap ji vode pri-
našajo prod, ki se odlaga v ravnici. Nikjer ni bilo sledu o ljudeh, le obsežni gozdovi so se v ognjenem zagonu razlezli čez strma pobočja. "O, noro, noro," sva vzdihovali z Irmo, kot da bi prvič pristali v objemu gora.

Na zadnji zaplati skromne prsti sta se soncu nastavljala modra cvetova spomladanskega svišča, nekaj jih je bilo še v povojih. S sedla na videz nedolžen greben tu zgoraj pokaže svoje nabrušene špice. Razbite so in prepadi pod njimi se ponekod lomijo vse do doline. Severovzhodno nad nami štrlita v nebo zadnja dva skalna izrastka. Po nadelanih stopih pridemo na izpostavljen skalni rob, ki zadnjih nekaj metrov pod vrhom od nas zahteva previdnost.

Mali vrh

Po poti pristopa smo se vrnile do roba škrbine Čez jezik in proti Mangartski koči do spodnjega parkirišča. Po nemarkirani stezi smo se povzpele na manjše sedlo, ki Rdečo skalo loči od Malega vrha, 1992 m. Nad golo zarezo, ki jo v mehki podlagi poglobljajo hudourniške vode, je opazen osamljeni vrh Jalovca. Svilnato mehko nebo mu je v poznojesenskih svetlobah še poudarilo bele ostrice.

Po prihodu na razgledišče se svet znova odpre in globoko pod nami počiva Loška Koritnica. Pogled, ki mi je polkrožno drsel čez slemena najvišjih vrhov na drugi strani doline, se je ustavil šele tik nad menoj, na barvitem pročelju Rdeče skale ali Rdeče glave. Iznad nagubanih skladov, ki so sestavljeni iz apnenčastih peščenjakov, v katerih je viden rdečkasti barvni kontrast, znova izstopi Mangart. Pod sedlom se proti Loški Koritnici, kot v podporo masivu, podaja še nekaj strmih "nosov".

Čez golo pleče smo se povzpele do Malega vrha. Res je majhen, ko ga gledamo z bližnjih vrhov. Videti je le s travo porastel pomol, ki kot varuh bedi nad dolino. Njegov mali, topo ošiljeni vrh zahodno v spustu zlekne svoj hrbet. Med hojo ob robu šele začutimo moč, ki jo v prepadni južni steni skriva nedolžna vzpetina. Vrhovi gora so tonili v motnih daljavah in le Mangartsko sedlo, varno ujet v gorske dlani, sem izluščila v center sveta. V bregu pod nami je v svetlo rumenih srajčkah zablestelo nekaj raztresenih mladih macesnov. Suhi, a vedno lepi cvetovi planik so v svojih strnjenih čašicah že pokazali nova semena. Pod pobočji Malih špic so se ob nežnem zvončkljanju umirjeno pasle črede drobnice. V tišini, ki seže dlje od vsakdanjega hrupa, mi je zdrsnilo skozi zavest, kaj lahko v tem prostoru v smislu varstva narave še spremenimo na bolje.

Na območju sedla smo čez dan opazile nekaj redkih pohodnikov, ki so tako kot me "silili" nekam navzgor. Sam bog ve, kaj nas iz varne cone udobja pravzaprav žene. Iščem vrt, ki so ga videle moje otroške oči? Bežim od zaprtih prostorov, bežim od namizne luči, ki mi je namesto neomejene naravne svetlobe vso delovno dobo osvetljevala mizo? Morda sem prišla le po utrinke še zadnjih cvetov, ki so v kakšnem zatišnem

kotu med skalami našli dovolj moči za razcvet. Človek je pač tako naravnan, da minevanje vsega, kar je lepo, le s težavo sprejema. Morda pa sem prišla po spomine? Po spomin na prijatelja Zmaga, ki je lani prezgodaj odšel.

Mangartska planina

Ob vračanju v dolino smo se ustavile na dvesto let stari Mangartski planini, 1295 m, na kateri so imeli njeni uporabniki že od časa Marije Terezije pravico do brezplačne paše. Planino je leta 2000 skoraj odnesel plaz Stožje in zaradi tega se je zmanjšalo tudi število pastirjev. Odšle smo do stanov, da si nakupiva skute in sira. S pogledom na južna pobočja pod Mangartom, ki jih je v modri jasnini božalo sonce, mi je ušlo vprašanje:

"Smo zašle v raj ali se mi to samo dozdeva?"

"Pa kakšen raj, prišle ste v pekel," nam je v šali zelo prepričljivo pojasnil pastir. Morda pa res. Le nekaj metrov stran je skozi ozko leseno lino molela vrsta črnih rogljev. Gobčki so v žlebu vneto iskali seno, in če bi stala na drugi strani senika, se mi še v sanjah ne bi posvetilo, kdo ali kaj potrkava po lesu.

Mangartska planina, na kateri je tudi informacijska točka TNP, je ena zadnjih ovčjih planin na Bovškem. Planina je leta 1937 prešla v last družine Cuder, ki ostaja zvesta svoji tradiciji. Starodavna način paše in izdelava mlečnih izdelkov po dobrih starih receptih se poznata tako pri okusu kot pri kakovosti. Koze in ovce se brez dodatkov krmil pasejo v neokrnjeni naravi na nadmorski višini od 2000 do 2350 metrov. Čreda se v spremstvu pastirja vsak dan znova poda na planinski podvig na Mangartsko sedlo, zvečer pa

jih čaka vrnitev v dolino. V enem samem dnevu tako prehodijo okoli petindvajset kilometrov, obenem pa premagajo tisoč metrov nadmorske višine.

Barve jesenskih gozdov so segale vse do zaplat vedno zelenega rušja. Greben Malih špic nad nami tudi v tem delu premore kar nekaj "velikih" in "malih" vrhov, kot so Velika in Mala Ruša, Veliki in Mali Grintavec, samo Vršič in Mali Vršič, Veliki Hlebec, malega pa ne najdem. Nič zato, kratek oktobrski dan je bil zame dovolj dolg, predvsem pa je bil drugačen. ●

*Pogled na Mangart
s Predela*

Foto: Olga Kolenc

*Južna stena
Mangarta z
Malega vrha*

Foto: Olga Kolenc

